

NDZAWULO YA DYONDZO YA LE GAUTENG

XITHIFIKETI XA XIKAMBELO XA LE HENHLA

XITSONGA XA RIRIMI RA VUMBIRHI
NHLAWULO WA LE HENHLA
(Papila Ra Vumbirhi)

OCTOBER / NOVEMBER 2005
OKTOBER / NOVEMBER 2005

TIMAKISI: 80

NKARHI: 2 WA TIAWARA

SWITSUNDZUXO:

- Phepha leri ri vumbiwile hi swiyenge swa ntlhanu, swiyenge xa A, B, C, D na E.
 - Hlamula swivutiso swimbirhi ntsena.
 - Hlaya u twisisa u nga si hlamula.
 - Tsala ntirho lowu vonakaka wu tlhela wu khenseka.
-
-

XIYENGE XA A

VUTLHOKOVETSERI

Xikolokolo nguvu ya Pitori : J.M. Magaisa

XIVUTISO XA 1

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso swa xona hi vukheta.

NDZI LANGUTE

Honoka u ndzi honokela
U nga copeti u nga kayela
U swi vonile leswi a ndzi swi vula?
Kumbe u vone ntsera ndzimo ya tinguva?
Kumbe nkova lowu khulukaka rifu?
Tlhela u honoka u ta swi vona.
Ndzi ntlhantlhe u ndzi hangalasa bya comela.
Ndza tika ndzi na ntikelo.
Swi ta ku hlula ku swi vona.
Loko u honoka tihlo ra rifuwo-mavondzo.
Ri pfale u pfula lerin'wana u tivo nisa.
Wa swi vona leswi a ndzi vula swona?
A ndzi hambananga na wena.
Tlhehla u tlhengusa tihlo raku u vona.
Swa ku nyangatsa ku vona u fana na mina?

Swi nga ku dyi we makwerhu.
A hi nchumu leswi,
Tilangute u ndzi languta.
Mina na wena ku lo hambana mavito.
Mundzuku ri xaka hi va ndlela yin'we.

Swi ta ku nyumisa, ina swi ta biha.
Loko hi ta famba hi nga dyi mabulu.
Swona u tikarhatela yini,
Hi ku vondzoka xilo lexi nga ta fa?
Ndzi tiyisile ndzi muhundzi.

U swi vonile?
A ndzo va nchumu.
Na wena a wu nchumu.
A hi khomane hi yimbelela,
Hiku: "Ka fambiwa misaveni"

- 1.1 1.1.1 Xana mutlhokovetseri u vula yini hi ntila wa 1, hlamusela hi marito ya wena. (2)
- 1.1.2 Hlamusela leswi mutsari a vulaka swona eka ntila wa 2. (2)
- 1.1.3 Hlamusela leswi ntila wa 7 wu vulaka swona. (2)
- 1.1.4 Boxa xihlavi xa mbulavulo xa rito rifuwo-mavondzo. (2)
- 1.1.5 Hlamusela ntila wa 8, leswi wu vuluka swona. (2)
- 1.1.6 Hlamusela marito lawa ya landzelaka leswi ya vulaka swona.
- (a) Honoka. (2)
- (b) Nyangatsa. (2)
- (c) Tlhengusa. (2)
- (d) Ntikelo. (2)
- (e) Comela. (2)
- 1.1.7 Eka mintila ya 1 na 2 tsavula marito mambirhi lawa ya nga le ka rhavi ra xikongomelo. (2)
- 1.1.8 Xana rito tivonisa ri wela eka rhavi rihi ra riendli? (2)
- 1.1.9 Nyika vamavizweniva marito lama landzelaka:
- (a) Nkova. (2)
- (b) Kayela (2)
- 1.1.10 Eka ndzimana ya 1 na 2 mutsari u tirhisile mbuyelelo wa rito honoka, xana u lava ku kombisa yini? (2)

1.1.11 Nyika marito-fularha wa marito lawa ya landzelaka u ri karhi u nyika tinhlamuselo ta wona.

- (a) Pfala. (2)
- (b) Nyangatsa. (2)
- (c) Tika. (2)
- (d) Tlhengusa. (2)
- (e) Rifu. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: [40]

XIYENGE XA B

NTLANGU

Xihlovo xa le mahlweni madlayisa torha : J.M. Baloyi

XIVUTISO XA 2

Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona hi vukheta.

Ku lo thwixi! Lokhixi ra Mapatapata ri mbhonyiwile hi nkumba wa ntima dzwii! Gamba u ngungumela a nghena ejarateni ra ka Xixurhana. U ambarile kokwa wa majasi. Enhlokweni, u ambarile xihuku lexi a xi lo siya mahlo na tirhompfu ntsena.

- 2.1 2.1.1 Xana munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena laha eka ndzimana leyi a tshama kwihi? (1)
- 2.1.2 Ntirho wa munhu loyi a ku ri yini? (1)
- 2.1.3 Boxa munhu loyi a nga tshama a dlaya hi munhu loyi. (1)
- 2.1.4 Xana munhu loyi lava a va n'wi kombela ku tirha ntirho lowu wa yena a lava yini ku sungula eka vona a nga si wu tirha. (2)
- 2.1.5 Boxa vito ra manana loyi a lava ku n'wi thola leswaku a ya tirha ntirho wa yena. (1)
- 2.1.6 Xana munhu loyi a lava leswaku a ya tirha yini? (1)
- 2.1.7 Boxa vito ra nuna wa manana loyi. (1)
- 2.1.8 Xana nuna loyi a ri na mavhengele mangani? (1)
- 2.1.9 Xana vanhu lava a va ri na vana vangani? (1)
- 2.1.10 Boxa tindzhawu timbirhi laha a ku kumeka mavhengele lawa. (2)

Phendla

- 2.1.11 Nuna loyi na nsati wa yena va tshame va holova, xana a va holovela yini? (2)
- 2.1.12 Xana n'wana wa vanhu lava vambirhi a a va ri eka ntangha mani? (1)
- 2.1.13 Xana i mani munhu loyi a ri na mavhengele mambirhi. (1)
- 2.1.14 Boxa vito ra n'wana wa vanhu lava vambirhi lava a va ri eku holoveni. (1)
- 2.1.15 Xana nsati loyi u hetelele hi ku ya kuma mabindzu ya kona? Hlamusela leswi swi humeleleke endzaku ka loko va holovile. (2)
- 2.1.16 Boxa vito ra munhu loyi a nga ya eka yena a ya n'wi xava leswaku a ta dlaya nuna wa yena. (1)
- 2.1.17 Boxa vito ra munghana wa n'wana wa lava ku vulavuriwaka hi vona eka 2.1.16. (1)
- 2.1.18 Boxa vanhu vambirhi lava va nga vona nsati loyi loko a ha fambile ndlela yo lava ku dlaya nuna wa yena. (2)
- 2.1.19 Xana i mani munhu loyi a ndzawuta eka Savela. (1)
- 2.1.20 Boxa vito ra n'wana Mihloti (1)
- 2.1.21 Nyika nhlamuselo ya rito ku lalela. (2)
- 2.1.22 Vana lava hanyaka bya bandi na buruku a va endla yini hi nkarhi lowu ku vulavuriwaka hi vona. Hlamusela hi ku komisa. (2)
- 2.1.23 Ku hanya bya bandi na buruku i ku endla yini? (2)
- 2.1.24 Hikokwalaho ka yini Gemba a tikuma a nga lunghanga etikweni leri? (2)
- 2.1.25 Xana nhlokomhaka ya tsalwa leri ya fambelana na leswi nga endzeni ka tsalwa leri? (2)
- 2.1.26 Xana nkata Makokisi a ri na makwanga ke? (2)
- 2.1.27 Xana i ntiyiso wa leswaku nkata Mokokisi a ri na vana va mune ke? (2)
- 2.1.28 Matixisa a nga ri na rirhandzu ra ntiyiso eka Tsemani a tirhandzela mali kumbe mabindzu ntsena. Hlamusela. (1)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: [40]

XIYENGE XA C

HUNGU-TSALWA

Ntsendzeleki : G.S. Khosa

XIVUTISO XA 3

3.1 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Vuyimeri i nchumu lowu yimeleke nchumu wo karhi. Vuyimeri hi nga byi kuma eka marito ya vanhu lava va nga thyiwa hikokwalaho ka ku yimela mhaka yo karhi kumbe ku yimela swiendlo swo karhi. Xikombiso hi nga byi kuma eka swihambukelo na le mapatwini laha byi nga kombisa hi mifungo yo karhi.

- 3.1.1 Nyika nhlamuselo ya vuyimeri. (2)
- 3.1.2 Nyika tindzhawu tinharhu laha vuyimeri byi nga kumekaka kona. (3)
- 3.1.3 Xana hi kwihi laha hi nga kumaka vuyimeri? (1)
- 3.1.4 Xana vanhu lava hikokwalaho ka yini ku kumeka va va thyle mavito lawa? (2)
- 3.1.5 Nyika nhlamuselo ya rito xihambukelo. (2)

3.2 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga laha hansi.

Vito ra Ntsendzeleki ri vula munhu loyi a tshamaka a ri endleleni, a ya hala ni hala minkarhi hinkwayo. Naswona fambelo ra munhu loyi vanhu vakala va vula leswaku munhu loyi u le ku tsendzelekeni loko ri xile dyambu, hikwalaho ka ku tshama a ri endleleni.

Mutsari u thyle ximunhuhata-nkulu vito ra Ntsendzeleki a tlhela a paluxa hungu ra yena hi ku tirhisa marito lawa ya nga yimela ku tsendzeleka ka xona. Kambe hi nga vula leswaku mutsari a nga kongomisangi ngopfu mhaka leyi eka Ntsendzeleki, kambe a nga tlhela a yi kongomisa na le ka swimunhuhata swin'wana eka tsalwa leri. Mhaka leyi hi ringeteke ku yi boxa laha henhla yi humelele swinene eka papila ra khume-nharhu laha Ntsendzeleki va n'wi heleketeka ku ya vika nandzu wa yena wa khwiri, hi twaka va ku lexi a xi nyamisa timbilu eka rendzo ra hina hi leswi a hi fanele ku famba hi ku caa, hi swimitana hi vutisela lomu va ka Baloyi va tshamaka kona.

- 3.2.1 Xana ximunhuhatwa-nkulu xa hina i mani? (1)
- 3.2.2 Nyika nhlamuselo ya vito ra ximunhuhatwankulu lexi. (2)
- 3.2.3 Boxa leswi vanhu va nga kala va swi ehleketa hi fambelo ra ximunhuhatwankulu lexi? (3)
- 3.2.4 Xana mutsari u lava ku paluxa yini hi vito ra ximunhuhatwankulu lexi. (3)
- 3.2.5 Xana mutsari u kongomisile mhaka leyi eka ximunhuhatwankulu lexi? Vula hi swona kumbe a hi swona kutani u tlhela u seketela nhlamuselo ya wena. (1)
- 3.2.6 Xana Ntsendzeleki u helekete hi mani eka Baloyi. (1)
- 3.2.7 Xana hikokwalaho ka yini Ntsendzeleki a kumeka a heleketiwa? (1)
- 3.2.8 Xana i ncini xilo lexi a xi nyamisa timbilu ta swivulavuri leswi? (1)
- 3.2.9 Xana rito caa, i xihluvi muni xa mbulavulo? (1)
- 3.2.10 Xana rito caa, swi vula yini? (1)
- 3.2.11 Xana nandzu lowu a va wu heleketa eka mani? (1)
- 3.2.12 Yisa marito lama landzelaka eka vundzhawu:
- (a) Dyambu. (1)
 - (b) Ndlala. (1)
 - (c) Henhla. (1)
 - (d) Nandzu. (1)
 - (e) Khwiri. (1)
- 3.2.13 Nyika vamavizweni va marito lama ya landzelaka:
- (a) Paluxa (1)
 - (b) Hungu (1)
- 3.2.14 Xana hikokwalaho ka yini mhani wa Ntsendzeleki a vula marito yo, “vafana va va phika ha kona vanhwanyana lava”? (1)
- 3.2.15 Hlamusela rito mbuyangwana, leswi ri vulaka swona. (1)

3.3 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Mutsari i mutshila loyi a byelaka vanhu mahungu hi ndlela yo saseka, yo nyanyula ni ku tsakisa.

- 3.3.1 Boxa vito na xivongo xa mutsari wa tsalwa ra Ntsendzeleki. (1)
- 3.3.2 Xana mutsari i munhu wa muxaka muni eka matsalwa yo hambana-hambana? (1)
- 3.3.3 Xana mutsari u byela vanhu mahungu lawa hi ndlela yihi, boxa swilo swinharhu? (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: [40]

XIYENGE XA D

MFUWU WA RIXAKA

Xa mina i tinyeleti : Freddy Rikhotso

XIVUTISO XA 4

4.1 Hlaya ndzimana leyi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi swi yi landzelaka:

RIVOLWA YI DILIKA

Hi 1977 ku tshembiwa leswaku vavasati vanharhu vo huma eka Hosi Chavani va sukile ninhlekani va khandziya ntshava ya Rivolwa. Miti ya ka Chavani yi akiwile ehansi ka ntshava leyi ku vuriwa leswaku va fikile enhlonhlorhini va fika va hlometela vutshamo bya swigono swa Vavenda leswia swi hanya ebakweni.

- 4.1.1 Xana a ku ri lembe rihi loko ku humelela timhaka leti. (1)
- 4.1.2 Hikokwalaho ka yini rivolwa yi dilikile? (4)
- 4.1.3 Boxa vito ra ndhawu leyi ku nga humelela mhaka leyi. (2)
- 4.1.4 Xana vavasati lava va fikile va endla yini? (4)
- 4.1.5 Nyika nhlamuselo ya vito ra ndhawu leyi? (2)
- 4.1.6 Xana swigono leswi swi endlile yini eka vavasati lava? (2)
- 4.1.7 Xana vavasati lava va endlile yini endzhaku ka ku hlekiwa hi swigono leswi? (1)

- 4.1.8 Nyika tinhlamuselo ta marito lama ya landzelaka.
- (a) Mpfula ya ximbhembhe. (1)
 - (b) Moya lowukulu. (1)
 - (c) Xihangu. (1)
 - (d) Matamba. (1)
- 4.1.9 Boxa ku hambana exikarhi ka marito lama landzelaka.
- (a) Mugerho. (2)
 - (b) Budula. (2)
- 4.1.10 Xana eka mhangu leyi ku hlaseriwile miti mingani naswona hi nkarhi muni? (2)
- 4.1.11 Xana ku ponile vanhu vangani? (1)
- 4.1.12 Xana vanhu lava va ponise ku yini? (2)
- 4.1.13 Xana u twisisa yini hi rito ndhambi? (2)
- 4.1.14 Ku pfuleke xinambyana xihi lexi a xi hambomulana xi cheleta nambu wihi? (1)
- 4.1.15 Boxa vito ra nkwama lowu nga va kona. (1)
- 4.1.16 Hikokwalaho ka yini ku pfuriwile nkwama lowu? (1)
- 4.1.17 Hlamusela leswi maribye lawa a ya endla swona eka ndhambi leyi? (2)
- 4.1.18 Xana malangavi ya kona a ya ri ya muhlovo wihi loko ya humelela. (2)
- 4.1.19 Xana lava nga twa ta khombo leri hikokwalaho ka yini a va ri ni ntwela-vusiwana? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: [40]

XIYENGE XA E
SWIRUNGULWANA

Ntlhontlho : W.R. Chauke

XIVUTISO XA 5

5. Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Kholani u lo na pasa ntangha nharhu tata wa kwe a n'wi tshikisa xikolo, a n'wi komba entirhweni. A wu ri ntirho wa yini? Kholani o ya thoriwa eka Matiyani loyi a a ri n'winyi wa masimu lamakulu ya matamatisi. Kholani u tirhile malembe mambirhi a kondza a tolovela leswaku hakunene vutomi a byi ri ximbitana xa nxambarheko.

- 5.1 5.1.1 Xana Kholani u velekiwe kwihi? (1)
- 5.1.2 Hikokwalaho ka yini va n'wi thyile vito leri. (1)
- 5.1.3 Xana vito leri a ri ri ra mani endyangwini wa ka vona? (1)
- 5.1.4 Boxa vito ra tata wa Kholani. (1)
- 5.1.5 Xana tata wa Kholani a ri na vana vangani? (1)
- 5.1.6 Boxa nhlayo ya vavasati va yena lava a va tekile. (1)
- 5.1.7 Hlamusela leswi tata wa Kholani a karhatisa xiswona. (1)
- 5.1.8 Xana vavasati va yena a va n'wi chava tani hi yini? (1)
- 5.1.9 Xana tata wa Kholani loko a vona n'wana wa yena a n'wi twa a hlaya xiphato a ku uhetile tidyondzo ta yena. (2)
- 5.1.10 Boxa ntangha leyi tata wa Kholani a va tshikisa eka yona exikolweni. (1)
- 5.1.11 Xana Kholani a tirha kwihi? (1)
- 5.1.12 Boxa swivangelo swinharhu leswi vatirhi va Matiyani a va beriwa swona. (3)
- 5.1.13 Hlamusela leswi Kholani a a beriwa swona. (2)
- 5.1.14 Xana Matiyani a a ehleketa leswaku Kholani u ta endla yini eka vatirhi lavan'wana. (2)
- 5.1.15 Boxa vito ra nkulukumba loyi a nga xava Kholani eka Matiyani. (1)

- 5.1.16 Xana nkulukumba loyi a nga xava Kholani a tirha yini. (1)
- 5.1.17 Hlamusela vuxaka bya nkulukumba loyi na Matiyani. (1)
- 5.1.18 Xana nkulukumba loyi u tsarisile Kholani eka xikolo xihl? (1)
- 5.1.19 Boxa swilo swinharhu leswi Kholani a tirha ku swi endla eka nkulukumba loyi. (3)
- 5.1.20 Xana Kholani u dyondzele vuthicara bya yena kwihi? (1)
- 5.1.21 Boxa lembe leri a nga ya ha rona endhawini leyi? (1)
- 5.1.22 Xana Kholani u fikile eka Xitlakati a endliwa yini. (1)
- 5.1.23 Boxa vito ra nsati wa Kholani, naswona a ri wa muxaka wihi? (2)
- 5.1.24 Xana hi 1970 ku humelele yini eka vona vanhu lava vambirhi. (1)
- 5.1.25 Boxa vito ra n'wana wa vona. (1)
- 5.2 Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso swa yona.

Kholani u tikume a ri karhi a tikeriwa swinene hi ku hanya na machangana ya le ka Ximunhwana. A va n'wi nyangatsa hikuva a va nga tvi nchumu hi va-Voltaire na va-Rousseau. A va nga tvi nchumu hi Enlightenment na Civilization. A va phahla swikwembuswa thyaka. A va chava mati naswona a va tshamela ku nunhwa minyuku. Yena a a tolovele "xilungu" ... Leswi mali a a ri na yona u rhumerile Light le xikolweni xa Parkhurst laha a a dyondza ni valungu. Xikolo xa kona a xi durha swinene. A ku dyondziwa Xinghezi na Xifurwa na tdyondzo ta Mathematics, Physiscal Science na Economics.

- 5.2.1 Hikokwalaho ka yini Kholani a nga lavi ku hanya na Machangana ya le ka Ximunhwana. (2)
- 5.2.2 Boxa swilo swinharhu leswi a a ehleketela leswaku a va tvi nchumu hi swona. (3)
- 5.2.3 Xana Kholani a tolovele ku hanya njhani? (1)
- 5.2.4 Boxa dyondzo yin'we leyi Light a yi endla eParkhurst. (1)

NTSENGO WA XIYENGE XA E: [40]

NTSENGO: 80